

TRANSFORMÁCIE ZÁKLADNÝCH POJMOV V TEOLOGICKO-FILOZOFICKÝCH KONCEPCIÁCH SÚČASNÉHO AMERICKÉHO PROTESTANTIZMU

LUBICA VALENTOVÁ, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

Jedným z aktuálnych a relevantných problémov, okolo ktorých osciluje naša súčasná filozofická i spoločensko-politická aktivita, je problém spoločenského a individuálneho vedomia. V procese jeho formovania má svoje miesto aj analýza a kritické zhodnotenie nemarxistických koncepcií, ktoré svojím obsahom i dosahom môžu zasiahnuť vedomie súčasného človeka. Z tohto hľadiska sa javí ako oprávnené aj skúmanie živých foriem náboženstva a teológie, najmä ak uvážime, že oba tieto fenomény prešli v poslednom období cestu radikálnej transformácie. Posuny, ku ktorým v týchto oblastiach došlo, môžu v reflektovanej i nereflektovanej podobe rezonovať aj v oblasti vedomia socialistickej spoločnosti. Výsledky týchto posunov — modernizované varianty náboženstva i teologicko-filozofické koncepcie — sa môžu stať pre veriaceho základom hľadania východiska zo súčasnej krízy náboženstva bez rizika, že by zostával poplatný tradičným a v jeho vedomí dnes už spochybneným náboženským predstavám, no zároveň s ilúziou, že jeho viera nie je v protirečení so základnými smermi vývinu bytia a myslenia súčasného človeka. Adekvátne zhodnotenie podstaty a charakteru týchto teologicko-filozofických štruktúr predstavuje preto súčasť aktívneho zásahu do procesu formovania vedomia jednotlivca a spoločnosti.

V našom príspevku pôjde o kritické zhodnotenie súčasného modernizmu v americkej protestantskej teológii.

Metodologický rámec nášho skúmania bude predstavovať na jednej strane sledovanie súčasnej americkej protestantskej teológie v širšom kontexte jej sociálnej podmienenosti a na druhej strane identifikovanie niektorých aspektov logiky vnútorného vývinu protestantskej teológie, ktoré vyústili do amerického protestantského radikalizmu.

Z hľadiska prvého princípu má pre charakter súčasného amerického protestantského modernizmu najrozhodujúcejší význam súčasná všeobecná kríza náboženstva, ktorá sa prejavuje v procese sekularizácie. Jej zásadný a univerzálny charakter dokumentuje to, že zasahuje všetky konfesie a celú štruktúru náboženského komplexu a že v nej nejde o ideovú či inštitucionálnu prestavbu náboženstva, ale o jeho existenciu vôbec.

Dôkazom sily, s akou kríza a proces sekularizácie vstupujú do vedomia súčasného človeka [najmä veriaceho], je to, že sa tieto fenomény v reflektovanej podobe tematizujú na pôde súčasnej protestantskej teológie vo forme takých útvarov, ako je teológia krízy [Barth], nenáboženské kresťanstvo [Bonhoeffer], teológia sekularizácie či svetská teológia, teológia „mŕtveho boha“ [Vahanian, van Buren] či kresťanský ateizmus [Altizer] atď.

V situácii, keď je zásadne spochybnená existencia tradičného náboženstva a ateistický postoj sa v reflektovanej, či živelnej podobe uplatňuje ako určujúci faktor v konaní i myslení ľudí, sa vyhracujú, prípadne transformujú aj

základné typologické črty jednotlivých teologických sústav. Tieto pohyby treba teda vidieť a posudzovať z hľadiska intenzívnej konfrontácie náboženstva a teológie so súčasným „dospelým svetom“ (Bonhoeffer) a zároveň z historickej perspektívy ich vlastného vývinu. Charakter súčasného amerického protestantského modernizmu sa nám pri takomto pohľade potom javí ako logické vyústenie typologických zvláštností protestantizmu, ktoré v dôsledku svojej súčasnej podmienenosti a v špecifickom americkom intelektuálnom prostredí zakotvili v radikalizme krajného typu.

V príspevku budeme preto venovať pozornosť aspoň niektorým ideovým filiáciám, ktoré v rozhodujúcej miere determinovali a formovali charakter súčasnej protestantskej americkej teológie — konkrétne reprezentatívne zvolenej teologickej koncepcie Thomasa J. J. Altizera.

Zo základných typologických črt protestantizmu, ktoré kryštalizovali v procese jeho zrodu a vývinu, sa v jeho súčasných modernistických variantoch prezentujú vo vyhrotenej či transformovanej podobe najmä niektoré: zosubjektívizovanie náboženstva, založené v tradičnej protestantskej ortodoxii na chápaní obsahu viery ako *vzťahu* medzi človekom a bohom; teologické rozvinutie princípu sola fide (protiklad medzi vierou a náboženstvom, typický pre ďalší vývin protestantskej teológie a dôsledne uplatňovaný v jej súčasných variantoch, siaha svojimi koreňmi práve k tomuto protestantskému obratu); ďalej chápanie ústredného pojmu — boha, ktorý sa v protestantizme zbavuje svojich abstraktných charakteristík (čisté bytie, prvá príčina atď.) a stáva sa živým komponentom vzťahu človek — boh; následné vynorenie sa obrazu Krista ako základnej manifestácie tohto vzťahu a kristocentrizmus, charakteristický pre celý ďalší vývin protestantskej teológie; v neposlednom rade aj odvolávanie sa na princípy raného kresťanstva a napokon i výsledné chápanie náboženstva, ktorého obsah sa síce do určitej miery redukuje na vieru, avšak jeho dosah sa vďaka tejto redukcii nepomerne rozširuje.

Základnou osou posunu, pozdĺž ktorej prebiehala podstatná transformácia týchto protestantských princípov, je vzťah transcencie a imanencie. V tradičnej protestantskej ortodoxii sa ich protiklad v podstate neruší; menia sa iba formy sprostredkovania ich vzťahu. V súčasnosti však dochádza na protestantskej teologickej pôde k podstatnej transformácii ich vzťahu, ktorá predstavuje pohyb od transcencie k imanencii.

Tento pohyb v konečnom dôsledku vyprovokovala nebývalá spoločensko-politická a kultúrna emancipácia súčasného človeka (i veriaceho), a preto je vzťah transcencie a imanencie zároveň miestom, kde došlo k najvýraznejším zmenám i v oblasti každodenného náboženského vedomia.

Intenzita a miera tohto pohybu v reflektovanej teologickej podobe potom určuje stupeň transformácie základných typologických charakteristík protestantizmu a zároveň miesto toho-ktorého teológa v súčasnom protestantskom teologickom dianí.

V najvyhranenejšej podobe sa pohyb od transcencie k imanencii tematizuje na pôde súčasnej protestantskej teológie v podobe teológie sekularizácie, konkrétnejšie teológie „mŕtveho boha“. Jeden z jej variantov — „kresťanský ateizmus“ T. J. J. Altizera — bude aj predmetom nášho skúmania.

Pri analýze súčasného modernizmu v protestantskej teológii treba mať ďalej na zreteli jej vzťah k filozofickému idealizmu, tak ako sa formoval najmä od 18. stor. Luther síce vysunul rozum za hranice viery, avšak v ďalšom

vývine sa práve vďaka podstatným črtám protestantizmu stal ich zväzok ešte markantnejší než v prípade katolíckej teológie. Prelínanie teologického a filozofického idealizmu rôzneho typu je na pôde protestantizmu také výrazné, že po Lutherovi je vlastne každá protestantská teológia natoľko filozofická, nakoľko teologická je každá idealistická filozofia. K tejto tradícii sa súčasní americkí protestantskí teológovia programovo hlásia [Altizer], ba v niektorých prípadoch sa prepojenie filozofie a teológie stáva metodologickým východiskom budovania teológie nového typu [Tillich]. Z tohto dôvodu bude preto lepšie hovoriť o súčasnej protestantskej teológii ako o teologicko-filozofických koncepciách. Tento pojem azda adekvátnejšie vyjadrí na jednej strane základnú orientáciu a zameranie týchto koncepcií a na druhej strane miesto a dôležitosť filozofického idealizmu v nich.

Zrod americkej novej alebo radikálnej teológie teda vidíme z hľadiska jej sociálnej podmienенosti ako vykryštalizovanie niektorých základných princípov protestantizmu na pôde špecificky americkej kultúrnej a duchovnej tradície. Jej špecifikum pregnantne a azda až príliš radikálne vyjadril historik amerického myslenia H. Schneider: „Amerika bola intelektuálnou kolóniou dlho potom, ako prestala byť politickou kolóniou a bola intelektuálnou provinciou dlho potom, ako prestala byť intelektuálnou kolóniou.“ (1, s. 7–8) Špecifické podmienky vzniku amerického národa a myslenia spôsobili, že v jeho histórii ešte v minulom storočí absentovali vlastné, domáce tradície. Ich zrod a ďalší vývin bol potom poznačený určitým druhom úzkeho prakticismu a historickými okolnosťami podmieneným uprednostňovaním bezprostredného činu a konania pred myšlienkovým aktom. V porovnaní s európskou tradíciou vystupuje do popredia operatívnosť metód amerického spôsobu uchopenia a riešenia problémov. Americké myslenie sa v podstate javí ako úsilie o vystihnutie či dosiahnutie *funkčnosti* vecí a snaha o zachytenie ich vzťahov v systémových teoretických modeloch ustupuje do pozadia, prípadne sa podriaďuje tomuto účelu. Konkrétnejšie, v porovnaní s európskou tradíciou začalo americké teologické myslenie kryštalizovať neskôr. Avšak práve v dôsledku absentovania vlastných tradícií a pragmaticko-funkčnej orientácie v krátkom čase vyústilo do radikalizmu, ktorému síce chýba európska systémovosť, ale svoje prípadné európske inšpirácie prekonáva vo svojom dynamizme a pružnosti, s akou reaguje na súčasné pálčivé problémy v tejto oblasti.

Špecifikum americkej intelektuálnej tradície reflektujú napokon aj sami americkí radikálne orientovaní teológovia a kvalifikujú ho ako možnosť prekročenia hraníc, ktoré teológom na európskom kontinente ostávajú uzavreté: „...napokon azda prišiel čas pre Ameriku prijať teologické poslanie, ktoré jej bolo predtým odopierané, pretože Amerika nemá hlboké korene v minulosti, ktoré až doteraz boli základným predpokladom teologickej tvorivej činnosti... Pre nás Američanov je naša minulosť iba predĺžením horizontálnej prítomnosti... a súčasný Američan nemôže spájať žitý moment s momentom v minulosti... musí preto pozeráť smerom k budúcnosti, ktorá otrasie všetkým, čo poznáme ako prítomnosť... a práve táto odlúčenosť od minulosti azda teraz umožňuje novú formu teológie.“ (2, s. 24)

Ak teda o protestantizme možno vo všeobecnosti tvrdiť, že v porovnaní s katolicizmom sa vyznačuje väčšou dynamickosťou a pružnosťou v reagovaní na spoločensko-politické pohyby (vlastnosť, obsiahnutá v samej podstate jeho vzniku), potom o americkom protestantizme to platí zvlášť. „Protestantský

modernizmus môže byť vo svojich najnovších prejavoch určitým indikátorom, odhaľujúcim podstatu procesov, ktoré prebiehajú v súčasnom náboženskom vedomí.“ (7, s. 15) Jeho teológiu potom môžeme chápať ako manifestovanie hraníc a možností teológie vôbec.

Z naznačenej metodologickej perspektívy zaujíma teologicko-filozofická koncepcia T. J. J. Altizera v súčasnej americkej protestantskej teológii zvláštne miesto. Vydeľuje ho z radu teológov, reagujúcich na prebiehajúci proces sekularizácie práve radikalizmom, s akým rieši problém vzťahu transcencie a imanencie a následne aj problém chápania boha, kresťanskej viery, obsahu kresťanstva a náboženstva vôbec.

Rovnako ako väčšina radikálnych amerických filozoficky orientovaných teológov, aj T. J. Altizer (1927) vyšiel z barthovskej školy „dialektickej teológie“. Čo však poznačilo jeho ďalší vývin, nebolo Barthovo konštatovanie „inovskosti boha“, ale spôsob, akým tento „totálne odlišný boh“ vstupuje do vzťahu so svetom. Boh totiž podľa Bartha zasahuje do histórie zásadným spôsobom prostredníctvom svojho zjavenia v Ježišovi Kristovi. Neskôr uvidíme, že tento moment sa stal ústredným motívom vlastnej Altizerovej teologicko-filozofickej koncepcie. Altizer prijíma Barthovu charakteristiku boha ako absolútne transcendentnej entity s výhradou, že tento boh je mŕtvy. Toto konštatovanie sa stáva základom Altizerovho úsilia o vybudovanie vlastnej teologicko-filozofickej koncepcie. Na ceste k nej, ovplyvnený štúdiom mýtov a symbolov orientálneho mysticismu a gnosticizmu, vyrovnáva sa ešte s Tillichovou koncepciou kresťanského univerzalizmu, ktorý mu je bližší práve svojím odklonom od ortodoxie. Nezastavuje sa však ani pri ňom a čoskoro buduje vlastný variant teológie, v ktorom sa programovo hlási k odkazu Kierkegaarda, Nietzscheho a Hegla.

Východiskom jeho úvah je konštatovanie a prijatie faktu krízovej situácie v oblasti náboženstva a teológie. „Smrť boha“ predstavuje Altizerovi jednu z troch základných rovín, v ktorých sa premieta súčasná kríza kresťanstva — oblasť vzťahu teológie k prežívaniu a existencii súčasného človeka. (3, s. 102) Jeho úsilie teda môžeme priradiť k iným pokusom o teologicko-filozofické vysvetlenie a zdôvodnenie emancipácie vedomia súčasného človeka od náboženstva, známym ako „teológia sekularizácie“. Teologicko-filozofické koncepcie, ktoré ju predstavujú, vyjadrujú úsilie teológov vyrovnat sa s tým, že súčasný človek nepocituje potrebu viery v boha. V tomto zmysle nadväzuje na Bonhoefferovu výzvu budovania „nenáboženského kresťanstva“ a jej predstavitelia sa odlišujú v radikalizme, s akým pristupujú k rozvíjaniu jeho programu. Kým jedna skupina amerických teológov (napr. G. Vahanian, H. Cox) prepracováva a rozvíja tie momenty Bonhoefferovej teológie, ktoré zdôrazňujú „vertikálny rozmer vo vzťahu človek — boh“ (7, s. 94), druhá línia, ktorej najradikálnejším reprezentantom je práve Altizer, nadväzuje na jeho pokus o nenáboženskú interpretáciu kresťanstva. Teológia sekularizácie (teda aj Altizerova) svojím zameraním preberá výzvu celej novej teológie, ktorou je posun od transcencie k imanencii.

Altizer vyjadruje voči celej doterajšej teológii, ktorá sa podujala usku- točniť tento prechod, dve zásadné námietky: bola podľa neho málo radikálna a nedostatočne (alebo vôbec nebola) dialektická: Barthova dialektická teológia kulminuje v nedialektickom, obyčajnom protirečení, v „pozitívizme zjavenia“; Bultmann sa zastavil pri demytologizácii kresťanskej zvesti; Tillich požaduje zachovanie formy tradičných kresťanských symbolov, pričom „jednoducho

uviedol do vzájomného vzťahu imanentistickú a mystickú formu tradičnej ontológie, ktorú si vypožičal od Schellinga..., s modernou a iba polokierkegaardovskou formou protestantského existencializmu“. (3, s. 113)

Požiadavky, ktoré Altizer kladie na súčasnú teológiu, mu vyplývajú z chápania poslanca súčasného myslenia vôbec, ktorým je „negácia histórie a osobitne negácia histórie vytvorenej západným človekom... Z prijatia týchto prísnych kritérií aj pre teológiu potom vyplýva, že sa súčasná teológia musí odcudziť cirkvi, že nemôže byť ani kerygmatická, dogmatická, ani apologetická a že teda jej najbezprostrednejšou úlohou je odhalenie vlastného základu.“ (2, s. 29–30) V tomto zmysle sa mu aj radikálne orientovaní americkí teológovia (G. Vahanian, H. Cox) javia ako málo dôslední, pretože síce formulujú súčasné absentovanie viery v transcendentného boha ako „smrť boha“, avšak chápu ju iba ako kultúrny fenomén, ako zánik transcendentna tradičného historického kresťanstva a teda iba určitej konceptuálnej schémy, ktorá bola jeho vyjadrením.

Altizerovo úsilie je založené na uvedomení si nevyhnutnosti uplatňovania dialektickej metódy a dialektického spôsobu myslenia v súčasnosti. Je presvedčený, že ak má teológia oslovovať súčasného človeka, môže tak urobiť iba vtedy, ak prijme túto „dialektickú výzvu“ a to tým skôr, že podľa neho je samotné kresťanstvo podstatou svojho vzniku dialektické. Pretlmočenie kresťanskej zvesti súčasnému človeku musí byť preto nevyhnutne založené na dôslednom uplatňovaní a reflektovaní tejto dialektiky, ktorá sa však na teologickej pôde nevyhnutne rozvíja v idealistickom rámci.

Základným krédom teológie, ktorú si Altizer predsavzal vybudovať, je teda radikálne uznanie „smrti boha“ a dôsledné uplatňovanie idealistickej dialektickej metódy pri explanácii a zdôvodňovaní tohto fenoménu v korešpondencii s celým obsahom kresťanstva. Predobraz dôsledného uplatňovania týchto princípov nachádza Altizer na pôde 19. stor. — konkrétne v Kierkegaardovom a Nietzscheho chápaní kresťanstva. Altizer vidí Kierkegaardovu zásluhu ako zakladateľa modernej teológie predovšetkým v tom, že postuloval cogito a credo ako antitetické tézy a formuloval tak spôsob existencie vo viere ako absurdný, subjektívny, založený na negácii objektivity, avšak zároveň jedine autentický. Je to pochopiteľné, pretože tento princíp v podstate korešponduje s Altizerovým programom radikálnej negácie súčasnosti i histórie (a teda aj transcencie, ktorá bola jej súčasťou) a postulovanie radikálnej imanencie. Altizer si však uvedomuje odlišnosť situácie súčasného kresťana od kresťana kierkegaardovského typu. Ten totiž podľa neho ešte mohol chápať svoju autentickú existenciu ako existenciu vo viere, pretože subjektivita bola ešte kresťanská. „Smrť boha“ ešte nebola subjektívnou realitou, bola objektívnou skutočnosťou, ktorej negáciou sa viera a teda aj pravá existencia potvrdzovala. V tom vidí Altizer príčinu, prečo Kierkegaardova dialektika mohla byť negatívnou dialektikou a nemusela vyústiť do jednoty protikladov (coincidentia oppositorum). Altizer však vidí, že dnes je „smrť boha“ súčasťou subjektívneho sveta človeka (čo skutočne vyjadruje situáciu súčasného veriaceho), a preto sa teológia podľa neho nemôže zastaviť pri negácii objektivity, ale musí ju prekročiť v zmysle afirmácie a tým zakotviť v skutočne dialektickej jednote protikladov.

Altizer usiluje o rozvinutie dialektického prístupu práve týmto smerom, a preto sa programovo hlási k Nietzscheho odkazu „smrti boha“ a s ním spojenej kritike kresťanstva. V Nietzsche vidí prvé dôsledné vyjadrenie sku-

točnosti „smrti boha“ (aj keď na neteologickej pôde), ktoré historické kresťanstvo nechápalo, resp. nedostatočne oceňovalo. Nietzscheho metóda je mu zároveň prekonaním i zavŕšením Kierkegaardovej dialektickej metódy. Momentom, ktorý podľa Altizera rozhodujúcim spôsobom odlišuje Nietzscheho od Kierkegaarda, je dialektické napätie medzi zrušením transcencie (boh je mŕtvý) a potvrdením absolútnej imanencie, ktorej symbolom je idea večného návratu. „Z dialektického hľadiska, protiklady sa zjednocujú; radikálna negácia sa stala radikálnou afirmáciou; ale ak negatívnym momentom je popretie boha, potom pozitívnym momentom musí byť v konečnom dôsledku potvrdenie boha, boha nad kresťanským bohom, nad bohom historickej cirkvi, nad všetkým, čo kresťanstvo poznalo ako boha.“ (3, s. 107) Táto úvaha predstavuje rámec, v ktorom Altizer rozvíja svoj teologicko-filozofický program a zároveň naznačuje jeho smerovanie, ktoré, ako sa neskôr ukáže, korešponduje s jeho základným metodologickým východiskom.

Inšpirovaný týmito vplyvmi uplatňuje Altizer dialektickú metódu na teologickej pôde. Je to práve jeho radikálnosť, ktorá ho na rozdiel od iných teológov „smrti boha“ núti konštatovať, že „... smrť boha je historickou udalosťou, že boh zomrel v našom kozme, v našich dejinách, v našej existencii“. (2, s. 26) A na inom mieste: „Radikálny kresťan zvestuje, že boh fakticky zomrel v osobe Krista a že je to udalosť historická ako aj kozmická a ako taká je udalosťou konečnou a nezvratnou.“ (4, s. 118)

Nedocenenie tohto faktu predchádzajúcou teológiou spočíva podľa Altizera v nedôslednom chápaní princípu inkarnácie. Tento princíp je podľa neho pre pochopenie podstaty kresťanstva najrozhodujúcejší a zároveň je momentom, ktorý na pôde historického kresťanstva (Christendom¹) podľahol najväčšej deformácii. „Kresťanské zobrazenia boha v troch osobách rozhodujúcim spôsobom zahmlili pravdivú a historickú skutočnosť ukrižovania a vtelenia. Stotožňujúc Krista s večným logom, vylúčili možnosť jeho skutočnej smrti a premeny, ktorá sa skutočne stala.“ (4, s. 54)

„Slovo sa stalo telom“ je pre Altizera základným diferenciačným znakom odlišenia kresťanstva od ostatných náboženstiev. Túto svoju tézu dokumentuje konfrontáciou kresťanstva so systémami orientálneho mysticismu, z ktorej mu kresťanstvo práve vďaka princípu inkarnácie vychádza ako duchovná štruktúra, zachytávajúca a aktivizujúca pohyb vpred (otvorenosť voči budúcnosti). Naproti tomu orientálny mysticismus, ktorému je princíp inkarnácie cudzí, ústi do pohybu späť, do návratu k pôvodnej, večnej a nemennej dokonalosti. Orientálny mysticismus ako aj iné druhy náboženstiev (vrátane historického kresťanstva, ktoré podľa Altizera tematizovalo tento orientálny motív na vlastnej pôde) mu tak predstavujú pohyb zo sféry profanum k sfére sacrum, ktorá je konečným, želaným cieľom, návratom k ideálnemu počiatku a popretím, zásadnou a teda nedialektickou negáciou profánnej sféry. Naproti tomu kresťanstvo sa Altizerovi javí ako jediné náboženstvo, kde sa v dôsledku aktu vtelenia táto orientácia zásadne mení. „Skutočne kenotický pohyb inkarnácie musí byť neustálym procesom, v ktorom sa Duch stáva telom, Večnosť časom či Sväté profánnym. Jej pohyb vpred je neoddeliteľný od neustáleho procesu sebanegácie alebo sebaodcudzovania... Duch, ktorý ustane v pohybe alebo vlastnej

¹ Altizer rozlišuje medzi Christendom (kresťanstvo), pod ktorým chápe všetky štruktúry vzniknuté vstupom kresťanskej zvesti do histórie a Christianity (preložiteľné azda ako „kresťanskosť“), ktorá vyjadruje skutočnú podstatu pôvodného kresťanstva.

negácii, nie je viac Vteleným Slovom. Kresťanstvo sa stáva náboženským vždy presne vtedy, keď odmieta byť inkarnované.“ (6, s. 154) Tým sa teda Altizer distancuje od tradičného kresťanstva, ktoré sa podľa neho v chápaní inkarnácie dopustilo práve tejto chyby. Otvára si tak možnosť reinterpretácie kresťanstva a tým aj zhodnotenia jeho súčasnej situácie na novom — idealisticko-dialektickom základe, ktorej východným bodom sa stáva radikálne chápanie inkarnácie.

Všetky úvahy o kresťanstve, bohu a teda i jeho súčasnej „smrti“ treba teda podľa Altizera rozvíjať pod zorným uhlom kenotického aktu vtelenia a dovŕšiť tak proces, ktorý sa začal na metodologickej pôde v minulom storočí Nietzsche, Blakeom či Heglom. V tomto smere sa Altizer programovo hlási najmä k Heglovi, u ktorého mu je dialektická negácia absolútneho ducha vlastne vyjadrením pohybu, v ktorom sa Slovo stáva telom. Akt vtelenia sa mu z heglovskej perspektívy javí ako udalosť historicky zakotvená v osobe Ježiša Krista, avšak neustále prekračujúca, presahujúca tento historicky neopakovateľný moment a neustále zasahujúca do dejín. „... Slovo sa kenoticky inkarnuje vo svoj úplný protiklad... kresťanské Slovo je historickým slovom. To neznamená, že je to Slovo, jednoducho prítomné vo svätej udalosti minulosti, ani že sa iba vzťahuje k historickým udalostiam... Znamená to, že kresťanské Slovo sa stáva úplne inkarnovaným v konkrétnej aktualite ľudského tela, že je prítomné všade, kde sa minulé rodí nanovo, alebo kde prítomnosť hľadá naplnenie v spasiteľskej a eschatologickej budúcnosti.“ (5, s. 135)

Altizerov radikalizmus a dynamizmus v chápaní aktu inkarnácie teda vylučuje akýkoľvek fundamentalizmus — či už v zmysle budovania teológie na pojme tradičného, transcendentného boha (to znemožňuje kenotické chápanie inkarnácie) alebo na základe návratu k historickej osobe Ježiša Krista (vtelenie predstavuje pohyb vpred, zahrňujúci neustálu negáciu prítomnosti, a preto je novozákonný obraz Ježiša Krista súčasnému človeku cudzí a nemôže sa mu stať základom znovunájdenia viery).

Logika vlastného uvažovania vedie Altizera k otázke, čím je teda osoba Ježiša Krista pre chápanie kresťanstva rozhodujúca? Podľa Altizera je to skutočnosť, že v jeho osobe sa bezo zvyšku manifestovala podstata procesu prebiehajúceho v dejinách. „To, čo je nové v mene Ježiša, ktoré hlása kresťanstvo, je prejavenie sa celostnosti sféry sacrum v náhodnosti určitého zvláštného momentu v čase...“ (4, s. 70) Kristus teda v Altizerovom chápaní nie je bohom — „je to boh, kto sa stáva Ježišom, nie Ježiš, kto sa stáva bohom“. (4, s. 83) Nie je však ani minulosťou, ku ktorej by sa mohol človek neustále nostalgicky navracáť. Je udalosťou, ktorá je akoby neustále prítomná na horizonte ľudského bytia a svojím charakterom určuje spôsob, akým kresťan chápe svoju existenciu i svoje dejiny. „Hovoriť o aktuálnom či historickom čase ako o čase izolovanom od Slova znamená hovoriť nekresťanským jazykom.“ (3, s. 139) Akt totálnej inkarnácie chápe teda Altizer heglovsky ako „kenózu ducha“. Je preňho historickou udalosťou, ktorá však zároveň dáva dejinám nový vnútorný rozmer, pretože všetky dejinné udalosti, ako aj samotná ľudská existencia sa stávajú zmysluplnými iba vo vzťahu k nej a na jej pozadí. Z tejto perspektívy potom Altizer hodnotí aj súčasnú situáciu: „Súčasný kresťan by bol azda bližšie k pravde konštatovaním, že Slovo sa objavuje v našej histórii spôsobom, ktorý je negáciou jeho predchádzajúcich vyjadrení, než svojím tvrdením o pokresťanskom veku.“ (3, s. 139)

Spôsob, akým kenotický akt vtelenia zasahuje do dejín, uzatvára Altizer

do konštatovania „boh je láska“. Iba dôsledne dialektický pohľad umožňuje podľa neho chápať akt vtelenia ako akt sebaobetovania samého boha (boh sa stáva človekom a teda svojím protikladom, v ktorom jedinom sa dá poznať). Podstatou inkarnácie a rozmerom, ktorý v rozhodujúcej miere determinuje životnú orientáciu kresťana, je teda láska. „Poznať, že boh je Ježišom, znamená vedieť, že boh sa stal telom; od tej chvíle už boh neexistuje ako transcendentný duch, či najvyšší vládca; teraz je láskou.“ (4, s. 67)

Podstata Altizerovej koncepcie sa teda nevyčerpáva konštatovaním „smrti“ transcendentného boha a prechodom na ateistické pozície, hoci táto „smrť“ predstavuje východisko jeho uvažovania. Rámec jeho uvažovania tvorí heglowska schéma vývinu, v priebehu ktorého sa transcendentný boh odcudzuje sám sebe v *dobrovoľnom* akte vtelenia a stráca tak atribúty autonómnosti a suverénnosti. Napriek radikálnosti v chápaní tohto aktu inkarnácie zostáva transcendentno východiskovým bodom uvedeného pohybu. Negácia sféry sacrum ústi v konečnom dôsledku do afirmácie sféry profánum, ktorej vnútorným rozmerom je vtelené transcendentno a nie absencia transcendentna vôbec. Boh, ktorý sa stáva protikladom svojho prvotného spôsobu existovania, neprestáva byť bohom. Altizerovo rozvíjanie idealisticky chápanej dialektiky sa nezastavuje na stupni jeho absolútnej negácie, ale prekračuje ju smerom k afirmácii sféry profánum, ktorá ústi do jednoty protikladov. V Altizerovom jazyku to znamená, že radikálna negácia transcendentie ústi do radikálneho „vynorenia sa“ sféry profánneho a jej následnej afirmácie na kvalitatívne vyššej úrovni. Moment, ktorý ako transcendentno zostáva zachovaný aj na tejto úrovni, je práve láska. „Pohyb inkarnovaného slova je pohybom vpred od boha k Ježišovi a slovo pokračuje ďalej vo svojom kenotickom pohybe od historického Ježiša k univerzálnemu telu humanity.“ (4, s. 83) Víziu „božskej humanity“ (t. j. kráľovstva božieho) zakladá Altizer na eschatologickej viere v determinujúcu silu ľudskosti, oslobodenej aktom vtelenia od autonómneho, suverénneho, transcendentného boha. Táto predstava završuje Altizerove idealistické chápanie dialektického imanentného pohybu dejín. „Kenotickou negáciou svojej pôvodnej reality sa sväté (Sacred) stáva inkarnovaným v profánnom. Tento pohyb od svätého k profánnemu je však neoddeliteľný od paralelného pohybu od profánneho k svätému... Dôsledne dialektické kresťanské chápanie svätého musí byť teda v konečnom dôsledku zamerané na znovuobjavenie profánneho v transformovanej a teda koniec-koncov svätej forme.“ (6, s. 156)

Altizerova „radikálna imanencia, ktorá sa už nemusí na nič odvolávať“, je teda iba vnútorným momentom dialektického vývinu transcendentna. Je vyjadrením súčasného výrazného potvrdzovania sa profánneho, ktoré je vo vedomí veriaceho prítomné ako „smrť boha“. Vo svojej završenosti je však vďaka svojej „zvnútornenej transcendentii“ (boh ako láska) predpokladanom následného objavenia sa transcendentna, zrušeného kenotickým aktom vtelenia na kvalitatívne vyššej úrovni afirmácie profánneho.

Z hľadiska takéhoto vyústenia treba potom chápať i hodnotiť aj celkové zameranie a dovŕšenie úlohy, ktorú si Altizer vytýčil — preskúmať z teologických pozícií súčasnú krízu vo vzťahu teológie a spôsobu existencie súčasného človeka. Altizer reflektuje, že vo svojej tradičnej podobe nemá už kresťanská zvesť nádej oslovovať súčasného človeka. Doterajšie pokusy na pôde teológie mu ukázali, že sa tak nestane ani po radikálnej prestavbe spôsobu chápania tradičných kresťanských pojmov. Jediná cesta, ktorú „Altizer považuje

za možnú, je radikálne zúčtovať s celou teologickou minulosťou a reformulovať sám základ kresťanskej viery. Tento program je síce „postavením všetkého na jednu kartu“, ale zároveň korešponduje so súčasnou situáciou vo vzťahu človek — kresťanstvo.

Z hľadiska tradičného kresťanstva uskutočňuje Altizer na pôde teológie skutočne nietzscheovské „prehodnotenie všetkých hodnôt“. V rámci neho sa v jeho teologicko-filozofickej koncepcii základné typologické črty protestantizmu radikálne vyhrocujú a transformujú: transcendencia sa rozplýva v imanencii, boh je „mŕtvý“; kristocentrickosť tradičnej protestantskej ortodoxie vyúsťuje u neho do ateistickej kristológie, ktorá sa má stať obsahom novej teológie („jej úlohou je hľadanie prítomnosti Krista vo svete“) (4, s. 10); protestantský návrat v pôvodnej biblickej zvesti tu vyúsťuje do transformácie samého tohto základu (kresťanstvo vlastne nie je náboženstvom, ale eschatologickou vierou, ktorej obsahom je ďalšie rozvíjanie princípu lásky založeného v akte vtelenia); ďalej — z transformácie tohto základu mu vyplýva radikálna negácia historického kresťanstva, ktoré vlastne nezodpovedá takto chápanej vlastnej podstate.

Tieto zásadné posuny a radikalizmus, s akým uskutočňuje Altizer svoj program, vyplývajú z jeho základnej metodologickej pozície, z ktorej mu súčasná kríza kresťanstva a teológie vyvstáva ako zapríčinená vlastnými zdrojmi. „Musíme chápať súčasnú krízu v teológii ako krízu, vznikajúcu v rámci samej teológie... Ak sa má teológia prekonať, musí poprieť sama seba, pretože teológia môže znovu ožiť iba prostredníctvom smrti kresťanstva.“ (3, s. 116) Altizer ako teológ neopúšťa metodologické pozície vymedzené prijatím idealistického základu vzniku kresťanstva, a preto je jeho úsilie vlastne hľadaním korešpondencie medzi súčasnou situáciou a týmto základom. Nachádza ho — úmerne s tým, ako naliehavo sa dnes prejavuje proces sekularizácie — v akte vtelenia a jeho radikálne chápanie robí preto základom prebudovania teológie na dialektickom (a zákonite idealistickom) a dynamicom základe. Z heglovskej perspektívy sa mu potom „smrť boha“ môže javiť ako „radostná novina“ (teologické zdôvodnenie tejto tézy je vlastne obsahom jeho práce *The Gospel of Christian Atheism*), pretože je zákonným momentom dialektického procesu sebaodcudzenia boha. Táto udalosť mu zároveň otvára možnosť, ako sa transcendentno môže znovu potvrdiť vo sfére profánneho (idea „božskej humanity“).

Heglov panlogizmus presadený na teologickú pôdu tu vlastne ústí do panteizmu etickej proveniencie. Boh sa na základe lásky (antropologizmus prezrádajúci napätie medzi náboženským a filozofickým idealizmom) totálne odcudzuje sebe samému, aby sa na konci dialektického procesu znovu vynoril ako vnútorný základ „univerzálného tela humanity“ a tým sa vlastne na kvalitatívne novej úrovni navrátil k sebe samému.

Šokujúca Altizerova výzva, podľa ktorej „je to práve kresťan, kto musí zabiť boha“ (5, s. 157) nadobúda vlastný význam až na tomto pozadí. „Smrťou boha“ sa totiž uzatvára iba jedna fáza dialektického procesu sebaodcudzenia boha — fáza zákonitého ovládnutia našej existencie sférou profánom (proces sekularizácie). Jej prekonanie je podľa Altizera založené na *uvedomení si* zákonitostí tohto procesu a jeho korešpondencie so samým základom kresťanskej zvesti. Pri definovaní tohto základu Altizer neprekročil rámec teologického a teda idealistického spôsobu uvažovania, ktorý mu nedovoľuje vidieť

podstatu kresťanstva v širšom kontexte jeho sociálnej podmienenosti. Z toho istého dôvodu neprekračuje rámec vedomia ani pri skúmaní a prekonávaní jeho súčasnej krízy a procesu sekularizácie, ktorá sa mu z jeho zorného uhla javí ako nevyhnutný moment idealisticky poňatého dialektického procesu.

Vyvstáva preto otázka, do akej miery môže takto radikálne transformované kresťanstvo oslovovať súčasného človeka. Jeho rozmerom totiž nie je iba oblasť vedomia (na ktoré je zameraná Altizerova koncepcia), ale aj komplex spoločenských vzťahov, v ktorých žije. Predpokladom adekvátnej analýzy jeho súčasnej (a teda aj náboženskej) situácie je preto nevyhnutne prekročenie vedomia práve týmto smerom a vyjasnenie mechanizmu prepojenia medzi oboma fenoménmi. Základná pozícia — pozícia teológa, však Altizerovi tento krok nedovoľuje uskutočniť.

LITERATÚRA

1. SCHNEIDER, H.: *History of American Philosophy*. New York 1963.
2. ALTIZER, T. J. J.: *America and the Future of Theology*. In: *Radical Theology and the Death of God*, by T. Altizer and W. Hamilton. New York 1966.
3. ALTIZER, T. J. J.: *Theology and the Death of God*. In: *Radical Theology and the Death of God*, by T. Altizer and W. Hamilton. New York 1966.
4. ALTIZER, T. J. J.: *The Gospel of Christian Atheism*. Philadelphia 1966.
5. ALTIZER, T. J. J.: *Word and History*. In: *Radical Theology and the Death of God*, by T. Altizer and W. Hamilton. New York 1966.
6. ALTIZER, T. J. J.: *The Sacred and the Profane*. In: *Radical Theology and the Death of God*, by T. Altizer and W. Hamilton. New York 1966.
7. DOBREŇKOV, V. I.: *Sovremennij protestantskij teologičeskij modernizm v SŠA*. Moskva 1980.
8. MILLER, W. R. Vyd.: *Contemporary American Protestant Thought 1900—1970*. New York 1973.